

Характеристика експортного потенціалу рослинництва

У статті розглянуті основні проблеми, визначено фактори впливу та напрями розвитку експортного потенціалу рослинництва України.

Ключові слова: експортний потенціал, зовнішня торгівля, конкуренція, аграрний сектор, валова продукція, ринок зерна, кон'юнктура ринку.

В статье рассматриваются основные проблемы, определены факторы влияния и направления развития экспортного потенциала растениеводства Украины.

Ключевые слова: экспортный потенциал, внешняя торговля, конкуренция, аграрный сектор, валовая продукция, рынок зерна, конъюнктура рынка.

In article the basic problems are considered, factors of influence and a direction of development of an export potential of plant growing of Ukraine are defined.

Keywords: export potential, foreign trade, competition, agrosector, gross output, the grain market, market condition.

Постановка проблеми. Розвиток зовнішньої торгівлі, зокрема нарощування експорту країни на світовому ринку, збільшення або, принаймні, збереження його питомої ваги у світовій торгівлі є надзвичайно важливим чинником функціонування національної економіки будь-якої держави. Стратегічне значення зовнішньої торгівлі для України зумовлюється тим, що модернізація економіки, залучення масштабних іноземних інвестицій, новітніх технологій можливе лише за умови формування в країні стійкої, відкритої до зовнішнього світу господарської системи, а саме органічного включення України в систему глобального розподілу праці. Тому експортний потенціал необхідно розглядати, з одного боку, як національний підхід до визначення можливостей виробництва, а з іншого – як оцінку реалізації конкурентних переваг на світовому ринку.

Сільськогосподарська продукція та продовольчі товари посідає значне місце в експортному потенціалі нашої держави, частка яких постійно зростає. Україна має достатньо потужний аграрний сектор економіки, який має бути високоефективним і висококонкурентним. Усе це привертає увагу до експортного потенціалу сільського господарства, зокрема рослинництва.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питанням експортного потенціалу сільського господарства, та рослинництва зокрема, присвячені роботи багатьох вітчизняних вчених: П.Т. Саблука [1, 2], М.В. Жука [3], О.В. Шубравської [6], В.В. Третьяка [7] та інших. Однак питання формування експортного потенціалу рослинництва та вплив на нього різних факторів, як зовнішніх так і внутрішніх, є недостатньо дослідженими.

Мета статті. Визначення значення експортного потенціалу рослинництва, факторів впливу на нього та напрямів його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Добре розвинена зовнішня торгівля за всіх часів була ознакою високого рівня розвитку будь-якої держави. Саме міжнародна торгівля виступає засобом за допомогою якого країни можуть розвивати спеціалізацію, підвищувати продуктивність власних ресурсів і в такий спосіб збільшувати загальний обсяг виробництва.

Перспективи зовнішньоекономічного розвитку розглядаються з огляду на експортний потенціал, який визначає конкурентні переваги країни на світовому ринку. Експортний потенціал представляє собою певний обсяг товарів та послуг, які національна економіка спроможна виробити, залучаючи власні та імпортовані фактори виробництва, і реалізувати їх на зовнішніх ринках з максимальною ефективністю [1, 5].

Характеризуючи експортний потенціал сільського господарства країни, необхідно відмітити, що Україна має в наявності земельні ресурси придатні для сільськогосподарського використання, сприятливі природні умови, традиційну продуктову спеціалізацію сільського господарства, що створюють необхідну сировинну базу з широким асортиментом продуктів експорту.

В цілому аграрний сектор посідає важливе місце в економіці України. Саме тут виробляється 18% ВВП, створюється 16% валової доданої вартості, в наявності понад 25% найбільш родючих чорноземів світу, зосереджено більше 20% основних виробничих фондів держави, у ньому зайнято майже 16% загальної чисельності працюючих у державі. До того ж Україна має значний потенціал міжнародної спеціалізації в галузях АПК [2].

Маючи високий експортний потенціал, Україна поки що використовує його недостатньо ефективно порівняно з іншими державами. Так, за обсягами експорту товарів на душу населення Україна поступається не лише розвиненим країнам, а й більшості країн Центральної та Східної Європи (обсяги експорту в розрахунку на душу населення в Україні втричі менші, ніж у Польщі, та в 10 разів менші, ніж в Угорщині).

Значною мірою це зумовлено низькою конкурентоспроможністю вітчизняної сільськогосподарської продукції порівняно з продукцією інших країн-експортерів, високі конкурентні переваги яких, пояснюються існуючим в них високим рівнем підтримки виробництва і експорту з боку держави [2].

Разом із тим, характеризуючи експортний потенціал сільського господарства України, необхідно наголосити на його зростанні. Так, у 2008 році спостерігається найбільше його зростання – на 72% порівняно з 2007 роком, значно зросла і частка рослинництва за рахунок експорту зернових культур. У 2009 році частка експорту продукції рослинництва знизилася на 14%, що пов'язано із зменшенням виробництва цієї продукції.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У структурі валової продукції значне місце посідає продукція рослинництва. Так у 2009 році її частка становила 60,3%, де на зернові культури приходить 19% до загальної валової продукції, технічні – 10,4%, картоплю, овочі та баштанні – 24,2%, плоди та виноград – 3,9%, інші – 2,8% [10].

На експортний потенціал рослинництва впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори, в свою чергу, відповідна реакція на дії цих факторів формує його конкурентні сили (на рис. 1 наведена узагальнююча схема взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на експортний потенціал рослинництва), крім того важливе значення мають обсяги виробництва продукції та товарна структура експорту рослинницької продукції (рис. 2).

Особливе місце в експортному потенціалі рослинництва займає ринок зерна, важливість регулювання якого для забезпечення внутрішніх потреб важко переоцінити. Саме експорт зерна є вигідним способом санації надлишків. А виходячи з об'єктивних причин, надлишки – неминучі. Якщо ж виробництво зерна скоротити до рівня внутрішніх потреб, то будь-який неврожай буде загрозою не тільки економічній, а й соціально-політичній стабільності.

Експорт зерна – це не просто залучення грошей у вітчизняне сільське господарство, але вирішення питання щодо вилучення надлишків зерна із внутрішнього ринку, що, у свою чергу, є спо-

собом стабілізації внутрішніх цін. Необхідно зазначити, що експортний потенціал на ринку зерна в Україні зростає, а внутрішнє споживання відносно стабільне, хоча й визначається тенденція до його зменшення. Ця ситуація виникає в силу таких причин: по-перше, це скорочення кількості населення й зміна структури харчування у бік зменшення споживання борошняних виробів; по-друге, сучасні технології у тваринництві потребують реструктурування кормової бази (приріст молока й м'яса буде відбуватися при відносному відставанні фуражного споживання, і якщо у тваринництві й зернову галузь прийдуть передові технології, то загостриться проблема надлишкового фуражного й продовольчого зерна, а відсутність експортних можливостей, в свою чергу, створить у галузі класичну кризу надвиробництва); по-третє, без перспективи експорту зерна залишиться незадіяними величезний потенціал орних земель.

Товарна структура зовнішньої торгівлі (\$ тис. дол.)

До всього зазначимо, що сучасний ринок зерна стає все більше висококонкурентним, найбільш гостра конкуренція йде з боку Росії, ЄС, США та Австралії.

У теперішніх умовах українські сільгоспвиробники стикаються з такою проблемою, яка пов'язана з обмеженістю альтернативних каналів реалізації, відсутністю державної структури, яка б

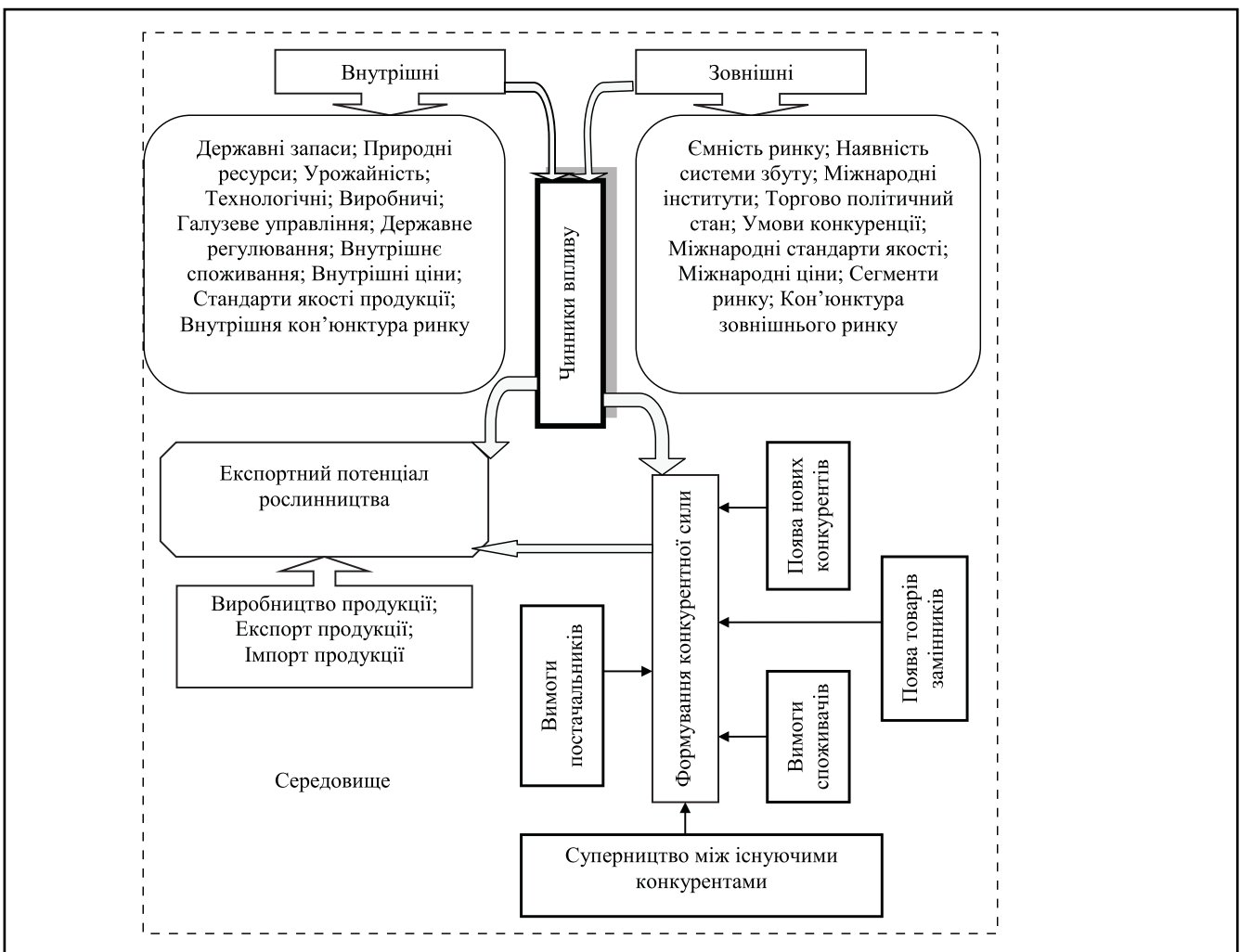

Рисунок 1. Схема факторів впливу на експортний потенціал рослинництва, авторська розробка

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

визначала цивілізовані правила поведінки на внутрішньому ринку зерна. Все це зумовлює невідповідність внутрішніх та експортних цін на зерно, і, як наслідок, внутрішні ціни на зерно мають тенденцію до зростання, провокуючи підвищення на 70–100% вартості хліба та хлібопродуктів [5].

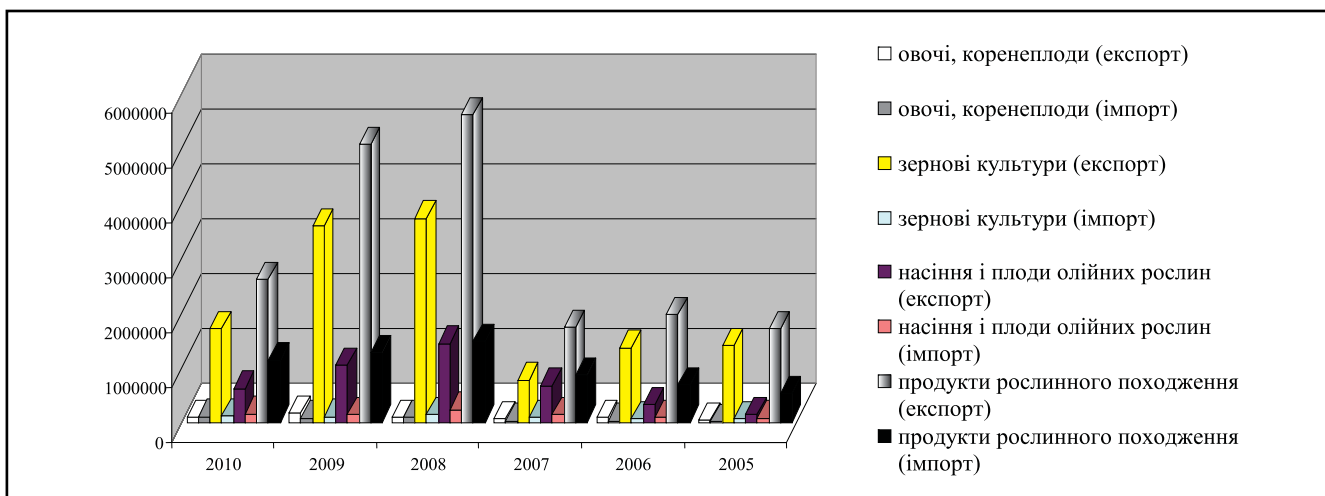
Характеризуючи внутрішній ринок зернових, необхідно звернути увагу на такі тенденції: так, на 1 вересня 2010 року у сільськогосподарських підприємствах (крім малих) та підприємствах, що здійснюють зберігання, переробку зернових культур, було в наявності 18,2 млн. т зерна (на 30% менше проти 1 вересня 2009 року), у тому числі 11,9 млн. т пшениці, 4,0 млн. т ячменю, 0,7 млн. т кукурудзи та 0,5 млн. т жита. Безпосередньо у той же час в аграрних підприємствах зберігалось 11,4 млн. т зерна (на 26% менше), у тому числі 7,2 млн. т пшениці, 2,7 млн. т ячменю, 0,4 млн. т кукурудзи, 0,2 млн. т жита. Зернозберігаючі та зернопереробні підприємства мали в наявності 6,8 млн. т зерна (на 36% менше), у тому числі зернозберігаючі – 5,0 млн. т (на 32% менше). Запаси насіння сояшинику становили 0,6 млн. т (на 48% більше, ніж на 1 вересня 2009 року), з них безпосередньо в аграрних підприємствах (крім малих) зберігалось 0,3 млн. т (на 43% більше) [8].

Тенденція до зменшення запасів зернових призводить до підвищення цін на них. Так, за період з 1 по 7 серпня 2010 року ціни на зернові в Україні продовжували зростати. Середні ціни продаж аграрної продукції сільськогосподарськими підприємствами за всіма напрямками реалізації за січень 2010 року про-

ти січня 2009 року зросли на 31%, у тому числі продукції рослинництва – на 71%. Середня закупівельна ціна на сояшиник в Україні за станом на 15 жовтня 2010 року становила 3810 грн./т, що на 83% більше, ніж у 2009 році [13]. Крім того, за станом на 15 жовтня соя коштувала 3132 грн./т. Мінімальні й максимальні ціни становили 3000 і 3250 грн./т відповідно. У порівнянні з минулим роком соя подорожчала на 18% (у 2009 році – 2658 грн./т). Середньозважена закупівельна ціна на рапс в Україні за станом на звітну дату 2010 року становить 3655 грн./т (мінімальна ціна – 3390 грн./т, максимальна – 4000 грн./т). При цьому в порівнянні з минулим роком відзначене підвищення цін на дану культуру становило 32% [8].

Зростання цін на олійну продукцію відбувається з таких причин: по-перше, через зростання цін на світових ринках, що звичайно ж позначається і на ситуації в Україні, по-друге, через збільшення переробних потужностей в Україні. Потужності з переробки зростають більш високими темпами, ніж зростання сировини.

Структура збуту за видами ринків показує на перший погляд відсутність у сільськогосподарських виробників проблем з якістю, адже більша частка валової продукції використовується для внутрішнього споживання. У минулому експорт не сягав і половини валового збору. Винятком у великій частці закордонного продажу є ріпак. Значне збільшення його валового виробництва та експортних поставок зумовлено зростанням в останній час у світі інтересу до біопалива. Посівні площі під ріпак в Україні в сезон 2010/11 скоротяться вдвічі, до 700 тис. га (торік – 1,4 млн. га).

Виробництво основних сільськогосподарських культур, тис. т

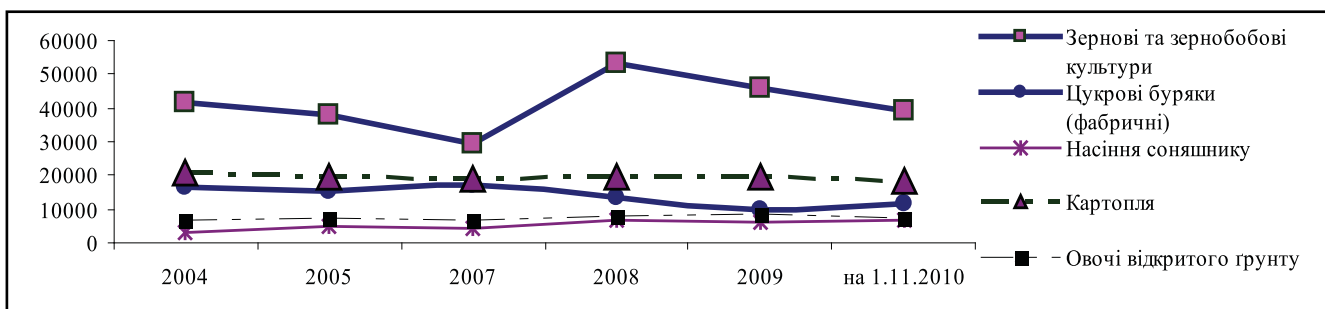

Рисунок 2. Виробництво основних сільськогосподарських культур та товарна структура зовнішньої торгівлі продукції рослинництва, складено за даними [13]

Ціни на рапс у Північній Європі на даний момент становлять 400 євро/т. За врожай 2011 року пропонують ціну 360 євро/т. Тим часом, обсяги експорту рапсу з України в серпні 2010 року суттєво зросли – до 365 тис. т (у липні – 80 тис. т) [8].

Найбільшою проблемою внутрішнього споживання для багатьох галузей аграрного сектору стала низька купівельна спроможність громадян, що створює малий обсяг ринку. Протягом останніх чотирьох років приріст доходів населення мав більше значення за зростання споживчих цін не менше, ніж на 17%.

Незважаючи на підвищення реальних доходів населення, проблема платоспроможного попиту на продукти харчування залишається невирішеною, що стало наслідком зміни суспільних цінностей. На початку 90-х років в Україні внаслідок економічної кризи люди вагому частку своїх коштів витрачали на задоволення первинних фізіологічних потреб. Поступово процеси економічної стабілізації та відтворення суспільного виробництва сприяли підвищенню реальних доходів населення й досягненню більшістю індивідів іншого рівня первинних потреб – у безпеці та захищеності. В останні роки велика частка населення перейшла до споживання третього соціального рівня потреб і вищих. Перехід до потреб іншого та третього рівня передбачає збільшення питомої ваги різних видів послуг у структурі витрат людини, що мало пов'язано з харчуванням. У розвинених країнах на послуги припадає більша частка видатків споживачів [4].

Таким чином, зростання розміру реальних доходів населення не виступає гарантом підвищення внутрішнього попиту на продукти харчування. До того ж доходи багатьох є нижчими за вартість споживчого кошика. В умовах низького рівня продуктивності праці в галузі, невикористання потенціалу валового виробництва продукції, недостатнього рівня споживання продуктів харчування в економіці України утворилося парадоксальне явище – криза аграрного перевиробництва.

Специфіка аграрного сектору полягає в тому, що виробництво продукції належить до ринку вільної конкуренції, а збут відбувається в умовах моносонії покупців. Крім безпосередніх споживачів і переробних підприємств, часто покупцями сільськогосподарської продукції виступають торговельні посередники [4]. Під час продажу врожаю сільськогосподарські виробники рідко й у дуже малих обсягах застосовують прямий збут, коли розподіл товару відбувається за схемою «виробник – споживач». У більшості випадків вони користуються послугами посередників. Останні представлені заготівельними структурами та оптовою торгівлею.

Стосунки з заготівельниками зумовлені їх моносонічним тиском і потребами в продукції невисокої якості та низьких цін. Варто зазначити, що потурання запитам покупців щодо низькоякісної дешевої продукції в умовах входження України до СОТ й відкриття кордонів для імпорту ставить під загрозу конкурентоспроможність вітчизняні сільськогосподарські підприємства.

Зовнішній ринок, який міг би поглинути надлишки, висуває жорсткі вимоги до якості продукції. Говорячи про перспективи розвитку рослинництва, необхідно звернути увагу на генномодифіковану продукцію. Хоча в Україні існує заборона на вирощування генномодифікованої сої й кукурудзи, китайці, корейці, японці ку-

пують таку продукцію. Тому є можливість налагодити спеціальне експортне виробництво. Звісно, сам бізнес не зважиться на такий проект без схвалення держави, оскільки законодавчо виробництво ГМО в Україні заборонене. Що стосується європейського ринку, то цей ринок віддає перевагу органічній продукції. В Україні є всі можливості на вирощування органічної продукції, і цей напрям дозволить продовжувати європейську інтеграцію.

Висновки

Зовнішня торгівля сільськогосподарської продукції, а саме рослинництво, має тенденцію до збільшення обсягів і це позитивна тенденція. Але зростання експорту відбувається на тлі зниження реального ВВП та внутрішнього споживання. Тому експортний потенціал дедалі більше втрачає внутрішнє економічне підґрунтя. Таким чином, реалізація значного експортного потенціалу АПК буде залежати від ефективності здійснюваних нині економічних перетворень на селі. Проте регулювання експортного потенціалу вимагає ґрунтового аналізу й врахування факторів зовнішнього середовища.

Якщо експорт не стане масштабним проектом розвитку галузі, надвиробництво розорить аграріїв, рілля перейде у неугіддя, і це може привести до масштабного імпорту зерна в майбутньому. Захист експортних можливостей – це насамперед захист стабільності внутрішнього ринку зерна. У сучасному світовому господарстві зовнішньоекономічна діяльність є важливим чинником, що впливає на динаміку й структуру національної економіки.

Зовнішньоторговельний обіг продукції агропромислового комплексу України за січень 2009 року становив \$901 млн., або 16,3% зовнішньоторговельного обігу України. При цьому експорт продукції аграрного сектору становив – \$602 млн., імпорт – \$299 млн.; зовнішньоторговельне сальдо позитивне й становило \$303 млн., що більше в 2,4 раза проти січня 2008 року. Частка експорту в загальному обсязі зовнішньої торгівлі продукції аграрного сектору становить 66,8%, при цьому найбільшу питому вагу становлять такі основні види продукції, як: зернові злаки – 31,4%; олія – 23,3%; насіння олійних культур – 11,7%. За 2009 рік обсяги експорту продукції рослинництва становили \$566 млн., або 94% до всього експорту сільгосппродукції.

Перед державою має постати завдання сприяння темпів нарощування експортного потенціалу рослинництва. Основною метою нарощування експортного потенціалу має бути створення умов для входження країни до системи міжнародних господарських зв'язків і використання переваг міжнародної торгівлі при вирішенні завдань економічного розвитку держави за рахунок розширення обсягів, поліпшення структури та умов збуту вітчизняної продукції на зовнішніх ринках.

Література

1. Агропромисловий комплекс в системі зовнішньоекономічної діяльності України. Підручник / [за ред. акад. УААН П.Т. Саблука]. – К.: ІАЕ УААН, 2005. – 240 с.
2. Саблук П.Т., Білорус О.Г., Власов В.І. Глобалізація і продовольство. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2008. – 632 с.

3. Комерційні відносини України: організація зовнішньої торгівлі: Підручник. – Чернівці: Рута, 2004. – 560 с.

4. Гаркавенко С.С. Маркетинг. Підруч. для студ. екон. спец. вищ. навч. закладів. – К.: Лібра, 2002. – 708 с.

5. Пирог О.В., Зацепило А.І. Оцінка експортного потенціалу регіонів України // Економічний простір, №24, 2009. – С. 144–152.

6. Шубравська О.В. Ризики розвитку аграрного сектора економіки України в умовах лібералізації зовнішньої торгівлі // www.ief.org.ua/Arjiv_EP/Shybravska206.pdf

7. Третьяк В.В. Экспортный потенциал региона при оценке возможностей регионального внешнеэкономического развития // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №12. – С. 110–117.

8. Соціально-економічний розвиток України за січень-вересень 2010 року // Державний комітет статистики. www.ukrstat.gov.ua

9. Експрес випуск 18.01.2010. №10 // Державний комітет статистики. www.ukrstat.gov.ua

10. Експрес випуск 10.03.2010. №52 // Державний комітет статистики. www.ukrstat.gov.ua

11. Експрес випуск 31.05.2010. №138 // Державний комітет статистики. www.ukrstat.gov.ua

12. Товарна структура зовнішньої торгівлі за січень-вересень 2010 року // www.ukrstat.gov.ua

13. Виробництво основних сільськогосподарських культур у 2005, 2006, 2007, 2008, 2009 роках, січень-вересень 2010 // www.ukrstat.gov.ua

О.О. КЛОКАР,
к.е.н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет

Економічна оцінка та підвищення ефективності відтворення грошових і матеріально-технічних ресурсів аграрного сектора економіки

Визначено в результаті аналізу основні складові матеріально-технічних ресурсів аграрного сектора економіки. Сформовано заходи щодо підвищення ефективності їх відтворення. Це дасть можливість сформувати якісну виробничу базу та реалізувати дієві заходи поліпшення механізму відтворення ресурсного потенціалу агросфери в цілому.

Ключові слова: аграрний сектор, ефективність, виробнича база, ресурсний потенціал.

Определены в результате анализа основные составляющие материально-технических ресурсов аграрного сектора экономики. Сформированы мероприятия по повышению эффективности их воспроизводства. Это даст возможность сформировать качественную производственную базу и реализовать действенные мероприятия улучшения механизма воспроизводства ресурсного потенциала агросферы в целом.

Ключевые слова: аграрный сектор, эффективность, производственная база, ресурсный потенциал.

Certainly as a result of analysis there are basic constituents of material and technical resources of agrarian sector of economy. Measures are formed on the increase of efficiency of their recreation. It will enable to form a high-quality production base and to realize the effective measures of improvement of mechanism of recreation of resource potential of agrosferi on the whole.

Постановка проблеми. Інтеграція України в світовий економічний простір, ефективна реалізація соціально-економічних реформ у даному напрямі та підвищення життєвого рівня населення, можливо лише за умови якісного використання та відтворення

виробничих ресурсів, передусім, сільськогосподарських підприємств. Проте відсутність позитивних результатів аграрної реформи (розпаювання землі та майна господарств) та дієвих важелів впливу на ефективність сільськогосподарського виробництва, негативно позначилися на розвитку цієї галузі в цілому. Так, матеріально-технічна база, матеріальне стимулювання, рентабельність та інші важливі показники розвитку аграрних підприємств за останні 20 років скоротилися відповідно в 3–5 разів. Як наслідок, міграція населення працездатного віку за вищенаведений період перевищила 8 млн. осіб [13, с. 3; 15, с. 192, 223–224, 363, 365–369, 372–375]. Дана ситуація гальмує надходження всіх матеріальних і нематеріальних ресурсів в агросферу, провокує неконтрольовану міграцію, бідність, особливо сільського населення та дестабілізує розвиток держави в цілому. Тому актуальним питанням на сучасному етапі розвитку аграрного сектора економіки є комплексна економічна оцінка та підвищення ефективності використання виробничих ресурсів.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженням вищенаведеної проблеми займалися такі науковці: О. Бондаренко, В. Трегобчук, О. Вороновська, В. Дієсперов, П. Руснак, В. Жабка, М. Рудий, А. Чалий, А. Єріна, О. Олійник, Г. Підлісецький тощо [1–4; 7, 8; 11, 12]. Вчені сформували основні засади щодо дослідження матеріально-технічних ресурсів агросфери. Проте проблема якості їх відтворення в контексті трансформації соціально-економічних відносин в сільському господарстві розроблена ними недостатньо.

Враховуючи актуальність вищезазначених питань, головною метою даного етапу дослідження стала економічна оцінка виробничих ресурсів сільськогосподарських підприємств Київ-